

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ШАТОХІНА Тетяна Володимирівна

ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ ВІДНОСИН УЧНІВ X-XI КЛАСІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ ПІКЛУВАННЯ БАТЬКІВ, У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

ІЗ.00.01 - Теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ-1996

.. АВ 35.503

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

Науковий керівник:

- дійсний член АПСН, доктор педагогічних наук, професор
КОБЗАР Борис Степанович

Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук, професор
Галузинський В.М.

- кандидат педагогічних наук, ст.науковий співробітник
Чорна К.І.

Провідна установа - Кіровоградський державний педагогічний
інститут

Захист відбудеться "18" листопада 1996 року о 14⁰⁰
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01. 32.02
в Інституті педагогіки АПН України за адресою: 252001, м.Київ-
I, вул.Трьохсвятительська, 8.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині інсти-
туту /252001, м.Київ-I, вул.Трьохсвятительська, 8/.

Автореферат розісланий "18" листопада 1996 року.

Вчений секретар

спеціалізованої Вченої ради

М.П.Легкий

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00739389 (\$)

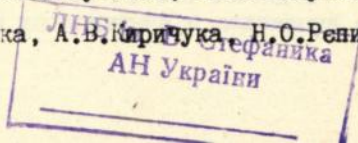
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У Законі про освіту України акцентується увага на тому, що в умовах формування нових соціально-економічних відносин, переходу від авторитаризму до гуманного демократичного суспільства система виховання має ґрунтуватися на специфічних особливостях українського менталітету, національних, духовних цінностях. Охорона дитинства, створення необхідних умов для всебічного розвитку, виховання й освіти підрастаючого покоління - пріоритетне завдання будь-якого цивілізованого суспільства. Особливо стосується це дітей-сиріт і дітей, які з тих чи інших причин залишилися без опіки батьків. Поміж соціально-педагогічних форм охорони дитинства і забезпечення умов всебічного розвитку, виховання й освіти таких дітей провідну роль відіграють школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. Причому особливе місце в загальній системі виховання і формування гуманних відносин учнів цих шкіл належить позаурочній виховній роботі.

Основні напрямки наукової розробки проблеми формування гуманних відносин учнів відображені в працях Б.Д.Грінченка, М.П.Драгоманова, С.Ф.Русової, Н.К.Крупської, С.Т.Щацького, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського та ін.

Питання теорії та практики виховання у школярів гуманності знайшли відображення в працях М.І.Болдирєва, А.Д.Бондаря, І.Д.Бєха, С.У.Гончаренка, М.К.Гончарова, Б.Т.Лихачова, Н.Г.Ничкало, М.Д.Ярмаченка та ін.

Шляхи, засоби і методи формування гуманних відносин учнів висвітлюються в роботах В.О.Білоусової, В.С.Заслуженика, І.Д.Зверєвої, П.Р.Ігнатенка, А.В.Кривука, Н.О.Рєви та ін.

Суттєвий інтерес становить розкриття соціально-філософського аспекту проблеми гуманних відносин у працях Л.П.Буєвої, І.А.Зязюна, Г.М.Смирнова, В.І.Шинкарука та ін.

Теоретичні й методологічні особливості процесу формування гуманних відносин у позаурочній діяльності відображені в дисертаційних дослідженнях О.С.Богданової, Л.Г.Гуслякової, Э.Г.Костяшкіна, Л.П.Нестеренко, Я.Г.Рувінського, М.В.Юр'євої та ін.

Значний інтерес становлять дослідження проблем навчання і виховання дітей в закладах інтернатного типу Є.С.Вільчовського, В.М.Галузинського, Б.С.Кобзаря, В.Ф.Мельниченка, Г.Д.Нестеренко, Є.П.Постовойтова, В.Г.Слюсаренка, В.Г.Чугаєвського та ін.

Відзначаючи велике значення шкіл-інтернатів для дітей-сиріт у формуванні всебічно розвинутої особистості, не слід заплушувати очі й на деякі труднощі. Діти, що прибувають до цих шкіл, значно відрізняються від дитячого загалу. У них деформовані духовні, пізнавальні й естетичні потреби. В числі тих, хто навчався, абсолютна більшість / 91,2% / - це другорічники. Частина учнів взагалі фактично втратила зв'язок зі школою. У переважній більшості дітей, особливо старшокласників, відсутні належні моральні установки або ж вони значною мірою деформовані. У багатьох учнів не має стійких навичок навчальної, побутової і суспільно корисної праці, спостерігаються суттєві порушення й у психичному розвитку, 71% з них відзначається неухважністю, 52% надто рухливі, а 20% навпаки - інертні, загальмовані. У значної частини дітей є шкідливі звички /палють, вживають алкогольні напої, а дехто навіть наркотики/.

Водночас аналіз психолого-педагогічної літератури, при-

свяченої формуванню гуманних відносин школярів, свідчить про те, що в ній недостатньо висвітлено питання формування такого виду відносин. Зовсім невивченою є ця проблема стосовно сучасних вихованців шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, особливо старшокласників.

Беручи до уваги актуальність цієї проблеми і враховуючи ступінь її розробленості в теорії і у практиці, а також проблеми шкільної практики, ми обрали тему нашого дослідження: "Формування гуманних відносин учнів X-XI класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, у позаурочній діяльності".

Об'єкт дослідження: позаурочна виховна діяльність учнів X-XI класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків.

Предмет дослідження: оптимальні шляхи формування гуманних взаємовідносин в учнів X-XI класів у процесі позаурочної діяльності.

Мета дослідження: розробити, науково обґрунтувати і експериментально перевірити ефективні шляхи формування гуманних взаємовідносин учнів X-XI класів у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів для дітей-сиріт.

Гіпотеза: ми припустили, що формування гуманних відносин старшокласників у позаурочній діяльності буде ефективнішим і результативнішим, якщо ця діяльність матиме суспільно корисний характер і постановка конкретних завдань здійснюватиметься, виходячи із загальних завдань школи-інтернату, на основі індивідуально-особистісного і диференційованого підходів до учнів.

Методологічною основою дослідження є положення про люди-

ну як сукупність усіх суспільних відносин, про природу зачатків людської індивідуальності, про формування всебічно розвинутої особистості. Важливе методологічне значення для розробки проблеми мають такі документи: Закон України "Про освіту", Державна національна програма "Освіта" /Україна XXI століття/, "Концепція середньої загальноосвітньої національної школи України, "Гуманітаризація загальної середньої освіти", в яких знайшли відображення проблеми демократизації й гуманізації всіх сторін життя сучасного суспільства і системи освіти.

Завдання дослідження:

- вивчити стан досліджуваної проблеми в теорії і практиці;
- обґрунтувати педагогічні умови формування гуманних взаємовідносин учнів у школах-інтернатах для дітей-сиріт;
- розробити і експериментально перевірити модель позаурочної виховної діяльності учнів старших класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт, застосування якої дає змогу ефективно здійснювати формування гуманних відносин;
- виявити специфічні особливості колективу старшокласників шкіл-інтернатів для дітей-сиріт, що суттєво впливають на процес формування у них гуманних взаємовідносин;
- розробити і експериментально перевірити науково-методичні рекомендації щодо формування гуманних взаємовідносин старшокласників шкіл-інтернатів для дітей-сиріт у позаурочній виховній діяльності.

Для розв'язання поставлених завдань застосовувались такі методи: теоретичне вивчення праць педагогів, психологів, філософів, методистів з досліджуваної проблеми; аналіз докумен-

тальних джерел з питань народної освіти; вивчення і узагальнення кращого педагогічного досвіду; вивчення шкільної документації / навчальні програми, плани роботи гуртків, об'єднань, секцій, творчих груп /; педагогічний експеримент / констатуючий, формуючий / з якісним аналізом і науковою обробкою результатів дослідження; моделювання формування гуманних відносин учнів з урахуванням конкретних умов життя і діяльності, вікових особливостей дітей старшого шкільного віку.

Дослідження здійснювалось у три етапи:

Перший етап /1990-1991 рр./ - були визначені вихідні теоретичні позиції, сформульовані об'єкт, предмет, мета, гіпотеза дослідження. Складена програма дослідження, обґрунтовані сутність характеристики гуманних взаємовідносин учнів старших класів. Визначена база дослідження.

Другий етап /1991-1993 рр./ - здійснювалась експериментальна перевірка ефективності розробленої методики формування гуманних взаємовідносин учнів старших класів у процесі позаурочної діяльності, вивчались особливості цього віку з урахуванням специфіки шкіл-інтернатів для дітей-сиріт, формування їх активності в різноманітних видах діяльності, стилю педагогічного керівництва і його впливу на формування гуманних взаємовідносин, а також уточнювалась висунута нами гіпотеза.

Третій етап /1993-1996 рр./ - апробувались розроблені рекомендації щодо організації позаурочної виховної діяльності, у процесі якої формувались взаємовідносини між учнями у школах-інтернатах для дітей-сиріт, аналізувався і узагальнювався накопичений дослідницький матеріал, одержані дані уточнювались і втілювались у практику роботи навчальних закладів.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає у виявленні й науковому обґрунтуванні особливостей формування гуманних взаємовідносин з урахуванням вікових рис, індивідуальних можливостей особистості, а також типу навчального закладу; основних педагогічних умов формування гуманних взаємовідносин старшокласників шкіл-інтернатів для дітей-сиріт у позаурочній діяльності; процесу самовиховання; у забезпеченні правильної позиції педагогічного колективу стосовно учнів; створенні реальних можливостей для проведення в життя учнями своїх рішень і вимог.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується використанням взаємодоповнюючих і коригуючих один одного методів дослідження, адекватних його мети і завданням, масовістю охоплення учнів педагогічним експериментом, впровадженням одержаних результатів у практику.

Практична значущість дослідження полягає в розробці науково обґрунтованих і апробованих методичних рекомендацій щодо впровадження системи формування гуманних взаємовідносин старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочну виховну діяльність. Результати дослідження використовувались учителями, вихователями, керівниками гуртків, об'єднань, товариств, укладачами шкільних програм, авторами посібників з методики організації позаурочної виховної діяльності у школах-інтернатах.

Апробація результатів дослідження. Експериментальна перевірка результатів здійснювалася в Мар'їнській, Амвросіївській, Маріупольській, Київській №3, Олександрійській школах-інтернатах для дітей-сиріт; висновки і рекомендації доповідались автором на Республіканських науково-практичних педагогіч-

них читалнях /Харків, 1991 р.; Горлівка, 1994р. /, науково-теоретичних конференціях Інституту педагогіки АПН України /1995 р., 1996 р./, візних засіданнях лабораторії виховної роботи у закладах інтернатного типу / 1991р., 1992р., 1993р., 1995р./.

Матеріали дослідження покладено в основу лекцій і методичних рекомендацій, з якими автор виступала перед керівниками органів народної освіти, шкіл, на курсах підвищення кваліфікації вчителів, вихователів при Донецькому ОБЛІУВ, Київському МІУВ ім. Б.Грінченка.

На захист виносяться такі положення:

- педагогічно доцільно організована позаурочна виховна діяльність старшокласників як основа формування гуманних взаємовідносин і зрілої громадської думки;

- основні педагогічні умови формування гуманних взаємовідносин старшокласників у позаурочній діяльності;

- співвіднесення результатів діяльності педагогів з її метою та результатами виховання, що відображається в якостях вихованців.

Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури.

При розкритті теми дослідження підготовлено 9 таблиць, 2 схеми.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі дається загальна характеристика дослідження, обґрунтовується актуальність проблеми, сформульовано об'єкт, предмет, гіпотезу, мету, завдання і методи дослідження, розкрито методологічні основи, обґрунтовано теоретичне і практичне значення, новизну, практичну значущість, викладено положення, які

вносяться на захист, та відомості про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі дисертації "Теоретико-педагогічні передумови дослідження гуманних взаємовідносин" на основі критичного аналізу праць учених-філософів, соціологів, психологів, педагогів, а також сучасної педагогічної практики аналізується роль формування гуманних взаємовідносин учнів X-XI класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт, розкрита сутність процесу формування цих відносин, їх структура і особливості ставлення учнів-старшокласників до позаурочної діяльності гуманного спрямування.

При розгляді поняття "гуманізм" ми виходили, зокрема, з його визначення. Гуманізм від латинського слова *humanitas* /людяність/. У вузькому, спеціальному розумінні термін "гуманізм" вживається для позначення передової ідейної течії епохи Відродження. У широкому значенні ним характеризуються погляди, ідеї, твори літератури, мистецтва пройняті повагою до людини, які сприяють вихованню в людей високих моральних якостей /честь, гідність, доброта та ін./.

Під гуманними відносинами ми розуміємо такі відносини, які ґрунтуються на повазі до людської гідності, тактовності, делікатності, визнанні інтересів і потреб іншої людини, на постійній спрямованості уваги до людини: співчуття і співпереживання, своєчасна і безкорислива допомога, доброта, милосердя, терпимість до поглядів, ідеалів, віросповідання, специфічних національних традицій тощо інших людей. Водночас гуманні відносини передбачають нетерпимість до байдужості, жорстокості, несправедливості та зла.

У процесі історичного розвитку теорія і практика гуманізму постійно збагачувалась новими узагальненнями і підходами до соціальних проблем. Цими проблемами займалися П.Курц, Б.Расел, А.Швейцер, Ж.-П.Сартр, А.Печчеї, які чимало зробили, щоб у світі посилюлись гуманістичні тенденції.

Серед тих хто боровся за утвердження гуманізму, були й видні українці - Г.С.Сковорода, М.С.Грушевський, М.П.Драгоманов, І.М.Стешенко, І.І.Огієнко, С.Ф.Русова та ін.

Філософія гуманізму набула розвитку в працях М.О.Бердяєва, П.П.Блонського, І.А.Зязюна, М.М.Філонова, І.Г.Фролова, В.І.Шинкарука, які розглядали цю проблему в нерозривному зв'язку з соціальними і моральними ідеалами майбутнього суспільства.

Особливо багато зробив для утвердження гуманного виховання В.О.Сухомлинський. Виховання гуманних відносин видатний педагог розглядав як одну із сторін моральної культури. Азбука виховання людяності, як він вважав, полягає в тому, щоб дитина, віддаючи тепло своєї душі іншим людям, знаходила в цьому особисту радість.

Значний внесок у розробку проблеми гуманізму внесли Л.І.Божович, Л.С.Виготський, М.К.Гончаров, О.В.Киричук та інші вчені.

Необмежені можливості для формування гуманних відносин учнів, особливо старшокласників, відкриває раціонально організована їх позаурочна виховна діяльність.

Становлячи органічну частину життя школи-інтернату, позаурочна діяльність допомагає дітям успішно вчитися, виробляти навички суспільно корисної праці, свідому дисципліну, розвиває ініціативу, сприяє моральному, розумовому, фізичному і естетичному вихованню, задовольняє їхні культурні запити і спрямовує

Їх активність у русло корисної діяльності. Все це і забезпечує формування у школярів гуманних поглядів і переконань. Позаурочна діяльність здійснюється на засадах самодіяльності й добро - вільності; при визначенні її змісту враховуються вік, розумовий і фізичний розвиток кожного учня.

За способом включення в позаурочні заняття і характером контролю за ними усі види діяльності поділяються на три основні групи:

перша група - це позапрограмові навчальні заняття, консультації, участь у екскурсіях, відвідування факультативів;

до другої групи належить участь у роботі громадських організацій: робота органів дитячого самоврядування, культурно-масова робота, виконання постійних і тимчасових громадських доручень;

до третьої групи відносимо розвиваючі види діяльності за інтересами, нахилами і здібностями. Це участь у гуртках, студіях, об'єднаннях, клубах, секціях.

Усі форми позаурочної діяльності становлять цілісну педагогічну систему виховання і сприяють поглибленню і розширенню науково-освітніх знань учнів, а також знань у галузі праці, техніки, дослідницької роботи. Діяльність, яка здійснюється в позаурочний час, позитивно позначається на соціальному становленні особистості, формуванні в учнів інтересу до наукових засад промислового і сільськогосподарського виробництва, природоохоронної діяльності, етнографічних розвідок і т.д.

Уся позаурочна діяльність з учнями будується на певних принципах, втілення яких у життя забезпечує її ефективність. Провідним серед них є гуманізація всієї виховної діяльності, що

сприяє утвердженню особистості як найвищої цінності, найповнішому розкриттю її здібностей і задоволенню різноманітних освітніх потреб, забезпеченню пріоритетних загальнолюдських цінностей.

У позаурочній діяльності важливо дотримуватись і інших принципів, зокрема принципу цілісності і всебічності, який ґрунтується на положенні педагогіки: людина не виховується "частинами". Саме тому позаурочну діяльність слід проводити паралельно в усіх ключових напрямках, що передбачає використання всього арсеналу засобів і методів виховання з тим, щоб забезпечити узгоджений вплив на основні сфери людської психіки.

Аналіз динаміки становища старшокласників у колективі протягом чотирьох років дав можливість установити: його стійкість; вікові періоди у формуванні гуманних взаємовідносин; головні детермінуючі фактори.

У цілому, спостерігалась дуже висока стабільність становища, яка з віком виявляє тенденцію до посилення, особливо серед дітей з низьким соціометричним статусом. Проте така стабільність не є свідченням повної незмінності процесу спілкування. Адже його структура, зв'язки і відносини, що об'єднували старшокласників, і самі учні змінюються. Відбувається це як під впливом навколишнього мікросередовища, так і під впливом внутрішніх процесів саморегуляції. Дуже важлива роль тут належить цілеспрямованому впливу вихователів, керівників гуртків, секцій.

Особливість проведеного аналізу полягає в тому, що він характеризує особистість з регулятивного боку її діяльності, тобто її мотиви, установки, інтереси і т.д.

У другому розділі "Шляхи формування гуманних відносин учнів X-XI класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт у позаурочній діяльності" сформульовані основні поняття, систематизовано оптимальні шляхи практичної реалізації формування гуманних відносин учнів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт. І на перше місце тут виступають моральні основи формування гуманних відносин старшокласників.

Процес морального виховання - це сукупність послідовних взаємодій вихователя і колективу вихованців, спрямованих на досягнення високої якості та ефективності педагогічної діяльності й належного рівня моральної вихованості кожного школяра відповідно до ідеалу суспільства.

Друга особливість процесу морального виховання полягає в його тривалості й безперервності. На відміну від процесу навчання, де результату можна досягти за коротші строки, кінцеві підсумки процесу морального виховання виявляються не так швидко, вони є ніби відстроченими.

Третя особливість процесу морального виховання полягає в концентричному розкритті конкретизованих загальних завдань у повсякденних видах діяльності з метою їх здійснення. Це забезпечує єдність педагогічних впливів на особистість вихованця. Така єдність досягається системою відносин, що складаються в діяльності колективів педагогів і вихованців. Процес морального виховання здійснюється не тільки на основі певних вимог і врахуванні його особливостей, а й, головним чином, на основі відносин, що формуються в учнівському колективі.

Позитивні зрушення гуманних виявів частково відображені в таблиці №1

Таблиця № 1

Характер виявів	Кількість вихованців	Просування на належний рівень	Просування вище належного рівня
Радую не лише особистий успіх, а й успіх товаришів	116	25	91
Помічає утруднення в товаришів	116	21	95
Виявляє прагнення і готовність безкорисливо допомогти товаришеві	116	21	95

Аналіз проведених досліджень показав, що найефективнішими в моральному вихованні особистості є не ізольовані заходи, а їх система. Під такою системою ми розуміємо сукупність частин, що перебувають у певному взаємозв'язку, конкретний зміст яких визначається структурними одиницями. За формою ця система морального виховання лишається по суті майже незмінною на всіх етапах шкільної освіти і виховання, ускладнюється лише її зміст.

Успішному формуванню гуманних відносин учнів значною мірою сприяє громадська думка старшокласників шкіл-інтернатів для дітей-сиріт.

Громадська думка регулює вплив на особистість різних чинників, конкретних умов. Відображаючи динамічний процес, вона розвивається, збагачується. У громадській думці взаємопов'язані два рівні суспільної свідомості - теоретичний, для якого характерний науковий рівень пізнання, і буденний - як емпіричне відображення об'єктивної дійсності. Ці рівні живлять один одного і становлять якісну характеристику громадської думки - її компетентність. Громадська думка, зрештою, - це сплав раціональних, емоціональних і

вольових елементів.

На процес формування громадської думки впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. До об'єктивних чинників належать соціально економічні й демократичні перетворення, система взаємовідносин людей в суспільстві.

У процесі розвитку громадська думка проходить кілька взаємопов'язаних етапів: виникнення почуттів і уявлень про події, факти, явища у сфері індивідуальної свідомості й формування індивідуальних думок; обмін думками і формування групової думки у процесі публічних дискусій; консолідація індивідуальних і групових думок стосовно значущих для колективу проблем на базі трансформації колективної свідомості у громадську думку колективу. Характеристика виявлених нами теоретичного, мотиваційного і практичного критеріїв громадської думки і відносин у класному колективі та їх показників відображає позитивні зрушення, які відбулися в експериментальних класах, внаслідок цілеспрямованої роботи.

Порівняльний аналіз рівнів розвитку гуманних відносин на початку і в кінці дослідної роботи

/ у % /

Таблиця № 2

класи	Стадія експерименту	Рівні розвитку гуманних відносин		
		I - високий	II - середній	III - низький
Експер.	Початок	4,2	45,8	50,0
Експер.	Кінець	37,7	54,6	7,7
Контр.	Початок	14,2	52,4	33,4
Контр.	Кінець	23,6	40,9	35,5

У результаті цілеспрямованої експериментальної роботи в дослідних класах значно збільшилась кількість учнів з високим рівнем розвитку гуманних відносин, їх стало 37,7%. Ці учні виявляли гуманне почуття за своїми внутрішніми спонуками завжди і до всіх оточуючих, кому були потрібні підтримка, співчуття, допомога.

Кількість вихованців із середнім рівнем розвитку гуманних відносин становила 54,6%. Ці учні також гуманно ставились до оточуючих і робили так частіше за зовнішніми вимогами - на прохання тих, хто потребував підтримки. Виявляли вони гуманне ставлення і за внутрішніми, із власної ініціативи, але не до всіх, хто потребував допомоги, а найчастіше - до знайомих, друзів і старших.

З низьким рівнем розвитку гуманних відносин залишилося 7,7% учнів. Гуманні вияви їх були вибірковими - за чиеюсь порадою, на прохання, за вимогою, до того ж, дуже рідко.

Наведені дані свідчать про позитивну роль роботи, яку ми провели, а отже і про доцільність запропонованих нами педагогічних умов ефективного формування гуманних відносин і впливу громадської думки на цей процес.

Дослідження довело, що проблема формування гуманних відносин, особливо в школах-інтернатах для дітей-сиріт, складна і багатоплानова. А це зумовило необхідність створити таку систему обліку вихованості, яка не була б надто обтяжливою для педагогів і водночас містила деякі критерії, що дозволили б робити висновки про вихідний і наступні рівні вихованості учнів, співвідносити виховні впливи і їх результати, особливо у формуванні гуманних відносин старшокласників.

Це дало можливість сгрупувати в певну систему ознаки і критерії визначення рівня вихованості учнів./Див. таблицю 3 на с.16-18 /.

На основі узагальнення дослідження проблеми одержано такі результати:

I. Виявлено закономірний зв'язок між ефективністю цілеспря-

Ознаки і критерії визначення рівня вихованості учнів

Моральні якості	Високий	Середній	Низький	Нестійко-негативний	Стійко-негативний	
	0 з н а к и		в и я в л е н н я			
	Свідома стійка позитивна поведінка	"Ситуативна поведінка"	Слабкі вияви морального досвіду	Наявність негативного соціального морального досвіду		
	4	3	2	1	0	
I	2	3	4	5	6	
Працелюбність	Відує потребу у праці, вміє працювати, поєднує особисті суспільні інтереси, виявляє колективізм і взаємодопомогу у праці, бореться з виявами дармоїдства	Позитивно ставиться до праці, виявляє вибірковість залежно від приєднання до нього інтересу, засуджує недобросовісне ставлення до праці	Трудиться тільки під контролем вихователя; особисті інтереси ставить вище суспільних, слабо виявляються трудові навички	Бере участь у суспільно корисній праці тільки за примусом вихователя й інших працівників, не цікавиться результатами праці	Не виявляє бажання працювати. Всіляко ухиляється, виявляє риси утримання, парморидства	
Старанність	Добре вчиться сам, допомагає товаришам. Начитаний.	Вчиться добре, допомагає товаришам, якщо попросять; читає книги за рекомендацією.	Вчиться здебільшого задовільно, навчання товаришів його не цікавить. Читає мало.	Вчиться слабо, до успішності інших байдужий. Книг не читає.	Вчиться погано, байдужий до свого навчання, навчання товаришів. Книг не читає.	

1	2	3	4	5	6
Дисциплінованість	Відрізняється зразковою поведінкою, має почуття самоконтролю, показує позитивний приклад оточуючим	Дотримується дисципліни, але від інших цього не вимагає	Поведінка задовільна, не завжди виявляє дисциплінованість, на зауваження реагує позитивно	Порушує дисципліну, на зауваження не завжди реагує	Поводиться погано. Негативно впливає на оточуючих, спонукає інших до порушення дисципліни
Організаторські здібності	Умілий організатор, захоплює інших до корисних справ	Виявляє організаторські здібності при певних ситуаціях	Намагається організувати товаришів, але не завжди це у нього виходить	Не вміє організувати учнів, робить це неохоче, за примусом вихователя, не завжди доводить справу до кінця	Не вміє і не бажає когось організовувати
Самостійність	Самостійно вирішує всі питання, не вдаючись до допомоги до інших	Самостійний у вирішенні таких питань, які викликають у нього особисту зацікавленість	Вирішує питання, але звертається по допомогу до інших	Робить вигляд, що самостійний, але в усьому радиться з іншими	Самостійно не вирішує жодного питання
Критичність і самокритичність	Завжди тактовно вкаже на недоліки інших і допоможе виправити їх	Критичний, сприймає критику інших	Говорить про недоліки, якщо говорять про них інші. Намагається їх виправити, коли часто критикують	Відмовчується, коли його критикують, байдужий до критичних зауважень інших	Помічає тільки погане, злорадний, відкидає будь-яку критику на свою адресу

1	2	3	4	5	6
Єдність слова і діла	Дотримує слова, цього ж вимагає і від інших	Вірний слову, але не вимагає цього від інших	Доручену справу виконує, але під контролем	Слово підкріплює ділом, на зауваження товаришів реагує	Слово з ділом розходиться
Чуйність	Чуйний, завжди готовий прийти на допомогу працівникам інтєрнату і товаришам	Виявляє чуйність якщо попросять зробити якусь послугу	Допомагає тільки за підказкою вихователя або товаришів	Відгукується на прохання, але за примусом вихователя або товаришів	Не виявляє чуйності
Відповідальність	Виконує будь-яке доручення добровільно	Виконує лише ті доручення, які для нього цікаві	Ініціативи не виявляє, доручення виконує без піднесення	Не виявляє бажання виконувати доручення, робить це тільки під тиском і контролем	Не любить громадську роботу, ухиляється від доручень
Турботливість	Виявляє турботу про всіх, активно виконує шефську роботу	Турбується тільки про своїх близьких. У шефській роботі бере участь	Створює вилітність турботливості. Шефську роботу виконує формально	Шефською роботою не займається, не любить молодших дітей	Егоїстичний, думає лише про себе
Взаємодопомога	Завжди готовий прийти на допомогу, особливо малюкам	Виявляє турботу тільки за умови, коли залучають до шефської роботи	Допомагає, якщо просять вихователь або інші працівники	Допомагає не завжди, причому тільки близьким - брату або сестрі	Не допомагає нікому, всіляко відмовляється від шефської роботи

Дослідження підтвердили, що достовірні відомості про вихованість старшокласників можуть бути основою для вибору конкретних видів діяльності, методів і форм роботи, які доцільно використовувати для розв'язання поставлених завдань.

мованої виховної роботи з формування здорової громадської думки в класному колективі учнів старших класів і рівнем розвитку гуманних відносин у ньому.

2. При організації педагогічного впливу на розвиток громадської думки як умови формування гуманних відносин у класних колективах необхідно виходити з осмислення вимог до особистості, що висуває сучасний етап розвитку суспільства.

3. Розкрито закономірності процесу розвитку громадської думки старшокласників шкіл-інтернатів для дітей-сиріт, його основні етапи, вплив вікових особливостей на цей процес, рушійні сили, зовнішні чинники і внутрішні умови, які визначають характер і напрямок його розвитку; визначено закономірності й педагогічні умови, що забезпечують ефективне функціонування громадської думки старшокласників, шляхи її впливу на особистість, чинники, які визначають ставлення старшокласників до громадської думки; обґрунтовано основні функції педагогічного колективу як суб'єкта впливу на громадську думку старшокласників.

4. Аналіз проведеного дослідження підтвердив, що сучасні старшокласники різко виступають проти найменших виявів формалізму, авторитарності, догматизму в діях педагогів. Здатність педагогічного колективу справляти вплив на громадську думку школярів залежить від загальних якостей, що характеризують його як цілісну систему. Особливого значення набуває і такий чинник, як сприятливий соціально-психологічний мікроклімат.

5. Співставлення результатів дослідження дозволило визначити рівень сформованості гуманних взаємовідносин у позау-

рочній діяльності на кожному етапі пошукової роботи, здійснювати цілеспрямовану індивідуальну роботу з кожним вихованцем, виявляти найефективніші методи керівництва їх діяльністю .

6. Одержані в ході пошукової роботи матеріали свідчать про глибше засвоєння старшокласниками експериментальних груп системи знань з теорії і практики позаурочної виховної діяльності /на високому рівні оволоділи 83%, на середньому - 13,4%, на низькому - 3,6% /.

7. Дослідно-експериментальна робота показала, що найбільш прийнятною мірою моральної зрілості старшокласників можна вважати такі гуманні взаємовідносини, які виникають у процесі праці й спілкування. Їх на нашу думку, можна вважати умовною одиницею вимірювання рівнів моральної вихованості як об'єктивно однорідних і одноякісних показників.

8. Педагогічними умовами, які забезпечують ефективність формування гуманних взаємовідносин старшокласників, є: суспільно корисна діяльність, розвиток моральних відносин між ними на основі інтеграції індивідуальних свідомостей у свідомість колективу, забезпечення емоційної спрямованості діяльності; використання стимулів діяльності.

9. Результати дослідження підтвердили, що цілеспрямований систематичний вплив на процес формування гуманних взаємовідносин старшокласників включає в себе чотири основні компоненти, а саме: 1/ практичний; 2/ ціннісно-орієнтаційний; 3/ перцептивний; 4/ емоційний або ефективний. Усі ці компоненти структури гуманних взаємовідносин функціонують у діалектичному взаємозв'язку.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне вирішен-

ня такої складної і багатогранної проблеми як формування гуманних взаємовідносин старшокласників у школах-інтернатах для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків. Зокрема значний науковий інтерес ставитиме вивчення впливу соціальних чинників на формування гуманних взаємовідносин учнів; встановлення залежності творчого стилю педагогічного керівництва від системи мотивів, емоційного забезпечення, взаємозалежності, взаємозумовленості вивчення комплексу нових, креативних властивостей.

Основні висновки і зміст роботи відображені в таких публікаціях:

1. Основи формування гуманних відносин учнів X-XI класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. - Київ, Інститут педагогіки АПН України, 1996, Метод. рек., I, 25 др. арк.

2. Зняття адаптаційних труднощів у школярів-новачків. У зб.: Соціальна педагогіка і адаптивність особистості. - Суми, ВВП "Мрія", 1994, 0,3 др. арк.

3. Педагогічні завдання класного керівника національної школи. У зб.: Питання підвищення ефективності виховної роботи в закладах інтернатного типу. - Київ, Інститут педагогіки АПН України, 1994, 0,3 др.арк.

4. Підвищення соціальної ролі вихователя школи-інтернату в умовах розбудови національної школи. У зб.: Соціологія і школа. Тези. - Миколаїв, 1994. - С. 53 - 56 / у співавторстві/.

5. Вивчення вихователем учнів в умовах школи-інтернату. У зб.: Обдаровані діти. - Київ, КМІУВ, 1995, 0,5 др. арк.

ШАТЮХИНА Татьяна Владимировна

"Формирование гуманных отношений учащихся X-XI классов школ-интернатов для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, во внеурочной деятельности".

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. Институт педагогики АПН Украины, Киев; 1996.

Защита рукописи диссертации, в которой на основе научной теории и экспериментальной практики обосновывается сформированность гуманных взаимоотношений учащихся X-XI классов школ-интернатов для детей-сирот по вычлененным нами критериям и их поведенческим показателям /доброта, доброжелательность, забота о другом, тактичность, чуткость, отзывчивость, уважение и доверие к другим, вежливость, непримиримое отношение к несправедливости, жестокости, злу и др./.

Автором впервые определены педагогические условия, обеспечивающие эффективность формирования гуманных отношений именно для учащихся старших классов. Опора на психологические особенности старшеклассников - импульсивность, слабость волевой регуляции, повышенная возбудимость - позволила практически реализовать разработанные педагогические условия.

"The forming of humane relations of the students of the 10th-11th for of boarding-schools for orphans and children without parental support during their extra-curricular activity".

A thesis for the academic degree of the doctor of Pedagogics in the field of 13.00.01 - Theory and History of Pedagogics. The Pedagogical Institute of the Academy of sciences of Ukraine, Kiev, 1996.

The manuscript of the thesis has been defended, in which on the basis of scientific theory and experimental practice the humane relations of the students of the 10th-11th forms of the boarding-schools for orphans is being proved to have formed in the criteria found out and their behavioral indicators /kindness, benevolence, care for another, tactfulness, delicacy, responsiveness respect to the others and trust on them, politeness, disgust to unfairness cruelty, evil etc./

The author is the first to define the pedagogical conditions, that provide the efficiency of the forming of humane relations namely for high-grade students. Resting upon the psychological peculiarities of the high-grade students-impulsiveness, weakness of the volitional regulation, increased irritability-made it possible to bring in practice the pedagogical conditions worked out.

Ключові слова: Гуманізм, гуманні відношення, позаурочна виховна діяльність, диференційований підхід, громадська думка старшокласників, критерії вихованості.

Підписано до друку 6.08.96 р. Формат 60x84 1/16.
Папір писальний. Друк офсетний. Умов.друк.арк.
1,28. Тир. 100. Зам. 218. Безкоштовно. ВАТ "Концерн
"Стирол". Горлівка-10, вул.Горлівської дивізії.

AP 35.503

AB 35.503